

SỰ THÍCH ỨNG VÀ ĐÁP ỨNG CỦA HỆ THỐNG PHÁP LUẬT TRONG QUÁ TRÌNH CHUYỂN ĐỔI SỐ - GÓC NHÌN TỪ NGA, EU VÀ KINH NGHIỆM CHO VIỆT NAM

NGUYỄN LÊ THẢO HÀ *

Tại Việt Nam, sự thích ứng và đáp ứng của hệ thống pháp luật trong quá trình chuyển đổi số là nhiệm vụ chính trị hàng đầu. Ở Nga, chuyển đổi số chỉ có thể thực hiện thông qua việc phát triển khung khái niệm để cải cách luật pháp. Đối với Liên minh châu Âu (EU), trong năm 2022 đã ban hành những đạo luật để không gian kỹ thuật số an toàn hơn. Bằng phương pháp luật học so sánh và bình luận, kết quả khảo sát, so sánh việc chuyển đổi số với khung pháp lý tương ứng để hiểu sâu hơn hoạt động này ở từng quốc gia, tìm ra bài học kinh nghiệm cho Việt Nam trong thích ứng và đáp ứng của hệ thống pháp luật trong quá trình chuyển đổi số hiện nay.

Từ khóa: Chuyển đổi số; kinh tế số; hệ thống pháp luật; sự thích ứng và đáp ứng; Cộng hòa Liên bang Nga; liên minh châu Âu (EU); luật học so sánh; kinh nghiệm cho Việt Nam.

In Vietnam, the adaptation and response of the legal system in the digital transformation process is the top political task. In Russia, digital transformation is only conducted through the development of a conceptual framework for legal reform. Similarly, the European Union (EU) enacted laws to make the digital space safer in 2022. By using comparative laws and giving comments, and through survey results and the comparison of digital transformation with the corresponding legal framework to better understand this activity in each country, some lessons are drawn for Vietnam in the adaptation and response of the legal system in the current digital transformation process.

Keywords: Digital transformation; digital economy; legal system; adaptation and response; the Russian Federation; the European Union (EU); comparative law; experience for Vietnam.

NGÀY NHẬN: 20/9/2023

NGÀY PHẢN BIỆN, ĐÁNH GIÁ: 18/10/2023

NGÀY DUYỆT: 17/11/2023

DOI: <https://doi.org/10.59394/qlnn.334.2023.704>

Chuyển đổi số là “quá trình thay đổi tổng thể và toàn diện của cá nhân, tổ chức về cách sống, cách làm việc và phương thức sản xuất dựa trên các công nghệ số”¹. Chuyển đổi số mở ra kỷ nguyên số với sự hình thành và phát triển chính phủ số,

kinh tế số, xã hội số... Theo quy luật tồn tại và phát triển, thì “giữa luật và thực tiễn luôn có

** Học viên cao học K21, Trường Đại học Kinh tế - Luật, Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh*

một khoảng cách, thực tiễn luôn đi trước và luật đi sau”² cho nên “văn bản pháp luật luôn đi sau trong việc dự liệu các tình huống pháp lý so với thực tiễn áp dụng pháp luật”³. Vì vậy, sự thích ứng và đáp ứng của hệ thống pháp luật trong quá trình chuyển đổi số là điều tất yếu, đúng quy luật.

1. Sự thích ứng và đáp ứng của hệ thống pháp luật trong quá trình chuyển đổi số tại Nga và EU

a. Tại Cộng hòa Liên bang Nga

Quốc gia này đã ban hành các văn bản quy phạm pháp luật là cơ sở pháp lý, gồm: Nghị định số 203 ngày 05/9/2017 của Tổng thống về Chiến lược Phát triển xã hội thông tin ở Nga giai đoạn 2017 - 2030; Lệnh số 1632-r ngày 28/7/2017 của Thủ tướng Chính phủ về việc phê duyệt chương trình nền kinh tế kỹ thuật số của Nga... Các văn bản này đã xác định mục đích, mục tiêu, biện pháp nhằm phát triển xã hội thông tin, hình thành nền kinh tế số.

Khi nhận xét về mối quan hệ giữa hệ thống pháp luật và các hoạt động của quá trình chuyển đổi số, PGS. TS. Maxim I. Inozemtsev (Đại học MGIMO, Tổng Biên tập Tạp chí Luật Kỹ thuật số Moscow) cho rằng: “Sự phát triển của các công nghệ mới và quá trình số hóa... ảnh hưởng đáng kể đến các quan hệ pháp lý, buộc chúng ta phải suy nghĩ lại về các thể chế thông thường và đặt ra những vấn đề mới chưa từng phát sinh”⁴. Còn Valentina Moiseeva (Đại học Togliatti - Liên bang Nga) xác định: “Trong bối cảnh diễn ra chuyển đổi số cần có một cuộc cải cách về pháp lý... Giải pháp cho vấn đề này là phát triển khung khái niệm để cải cách luật pháp do quá trình số hóa”⁵.

Để minh chứng cho hoạt động của Tòa án Nga liên quan, xin xem xét đến trường hợp tiền điện tử Web Money được xét xử vào ngày 01/6/2021, dẫn trong nghiên cứu của PGS.TS. Maxim I. Inozemtsev về *Luật Kỹ thuật số* trong thực tiễn tòa án Nga. Phán quyết của Tòa án tối cao Cộng hòa Liên bang

Nga năm 2021 mang tính bước ngoặt khi công nhận WMZ (tiền kỹ thuật số) là một đối tượng của quyền công dân. Tòa sơ thẩm, tòa phúc thẩm và tòa giám đốc thẩm tại Cộng hòa Liên bang Nga dựa trên căn cứ pháp lý gồm: Điều 128, 140 của *Bộ luật Dân sự* Cộng hòa Liên bang Nga; khoản 1.1 Quy định của Ngân hàng Nga ngày 19/6/2012 về các quy tắc chuyển tiền; đoạn 19, Điều 3 của *Luật Liên bang* ngày 27/6/2011 về Hệ thống thanh toán quốc gia để xét xử. Tòa án tối cao đã phân tích các mối quan hệ pháp lý mới này rất linh hoạt và chứng minh qua các mối quan hệ pháp lý trong việc giải quyết quan hệ tranh chấp về đòi nợ, đối tượng là tiền kỹ thuật số WMZ.

Đặc biệt, ngày 24/7/2023, Tổng thống Cộng hòa Liên bang Nga đã ký lệnh cho phép sử dụng đồng Rúp kỹ thuật số kèm theo hành lang pháp lý “sửa đổi các điều 128 và 140 của Phần thứ nhất, Phần thứ hai và Điều 1128 và 1174 Phần thứ ba của *Bộ luật Dân sự* Liên bang Nga”⁶ để phù hợp với sự hiện diện của đồng tiền này. Đây là sự đáp ứng và thích ứng hiệu quả thời kỳ kỹ thuật số của chính quyền Cộng hòa Liên bang Nga khi bị phương Tây “trừng phạt”.

Như vậy, những hoạt động và sự kiện nói trên đã cho thấy sự thích ứng và đáp ứng khi xuất hiện những yếu tố công nghệ mới phát sinh do chuyển đổi số tạo ra. Quy định của pháp luật, cách vận dụng pháp luật trong hoạt động xét xử của tòa án phải được điều chỉnh phù hợp với sự phát triển của nền kinh tế kỹ thuật số.

b. Tại Liên minh châu Âu (EU)

Năm 2022, EU đã thích ứng và đáp ứng hoàn thiện pháp luật các hoạt động chuyển đổi số nhằm tạo ra môi trường trực tuyến của các nền tảng số an toàn hơn, công bằng và minh bạch hơn. *Đạo luật Thị trường kỹ thuật số* (DMA) và *Đạo luật Dịch vụ kỹ thuật số* (DSA) đã kịp thời tạo ra một bộ quy tắc duy nhất áp dụng cho tất cả các hoạt động của các nền tảng kỹ thuật số trên toàn EU. Cụ thể:

DMA đặt ra các quy tắc hiện hành quản lý các dịch vụ kỹ thuật số để bảo đảm bình đẳng cho tất cả các đối tượng hoạt động kỹ thuật số; DSA để các hoạt động trên không gian kỹ thuật số an toàn.

Với Euronovate Group, quy định kỹ thuật số, các khía cạnh pháp lý của kỷ nguyên kỹ thuật số, như sau: (1) Một tổ chức làm việc trong môi trường kỹ thuật số và quản lý dữ liệu, cần phải ngăn chặn bất kỳ loại mối đe dọa mạng nào bằng cách chọn các giải pháp, nền tảng hoặc công cụ kỹ thuật số tuân thủ pháp luật; (2) Các quy định kỹ thuật số phải đáp ứng nhu cầu của khách hàng và công ty bằng cách đưa ra chỉ thị phù hợp để xây dựng khung pháp lý an toàn, truyền cảm hứng tin tưởng vào việc áp dụng công nghệ⁷.

Để cụ thể hóa DSA, EU hình thành các mục tiêu chính với các quy tắc mới phù hợp, thúc đẩy đổi mới, tăng trưởng và khả năng cạnh tranh, đồng thời tạo điều kiện mở rộng quy mô của các nền tảng nhỏ hơn; trách nhiệm của người dùng, nền tảng và cơ quan công quyền được cân bằng lại theo các giá trị châu Âu, đặt công dân làm trung tâm. Cụ thể: (1) Bảo vệ tốt hơn người tiêu dùng và các quyền cơ bản của họ trên mạng; (2) Thiết lập tính minh bạch mạnh mẽ và khuôn khổ trách nhiệm giải trình rõ ràng cho các nền tảng trực tuyến; (3) Thúc đẩy đổi mới, tăng trưởng và khả năng cạnh tranh trong thị trường chung⁸.

Có thể thấy, cách xây dựng khung pháp lý của EU mang tính liên ngành, đa ngành, bao phủ mọi mặt có liên quan của hoạt động chuyển đổi số. Điều này, có thể thấy rõ qua bản án C-264/14 (định danh ECLI: ECLI:EU:C:2015:718) theo phán xử của tòa án ngày 22/10/2015. Việc Tòa án công lý EU tuyên đã tạo nên một án lệ (án lệ mã C-264/14)⁹ về vấn đề này. Phán quyết đó có ý nghĩa định hướng cho sự “ứng xử” pháp lý về lĩnh vực thuế đối với tiền điện tử giữa cơ quan thuế Thụy Điển (Skatteverket) và ông David Hedqvist, do Tòa án hành chính tối cao Thụy Điển xét xử. Tòa đã làm rõ: giao dịch đối tiền Bitcoin sang tiền truyền thống có thuộc

trường hợp được miễn VAT quy định tại điểm d đến điểm f khoản 1 Điều 135 của Chỉ thị VAT hay không? Theo đó, với những yếu tố được lập luận, gồm: (1) Vì bản chất của dịch vụ mà ông David Hedqvist là chênh lệch giữa giá mua và giá bán Bitcoin, công ty cũng không phụ thu thêm bất kỳ khoản nào khác. Do vậy, đây không được xác định là dịch vụ theo quy định tại điểm c khoản 1 Điều 2 của Chỉ thị Hội đồng 2006/112/EC¹⁰; (2) Tòa án Công lý EU (ECJ) coi Bitcoin là tiền tệ, cần được hiểu theo tinh thần của quy định tại điểm e khoản 1 Điều 135 Chỉ thị 2006/112. Vì được xem là tiền tệ, bên cạnh những loại tiền truyền thống được liệt kê tại điểm e và hoạt động tài chính được quy định tại điểm d và f, khoản 1 Điều 135 Chỉ thị 2006/112. Do đó, ECJ coi Bitcoin là đối tượng được miễn VAT. Có thể nói, phán quyết này đã đặt Bitcoin trên một sân chơi bình đẳng với các loại tiền tệ truyền thống khác.

Kết quả khảo sát nói trên chính là sự tương tác, vận hành của hệ thống pháp luật với các hoạt động chuyển đổi số từ các thể chế. Là sự thích ứng và đáp ứng của mỗi thể chế để hệ thống pháp luật phù hợp với những biến đổi do chuyển đổi số tạo ra.

2. Quá trình chuyển đổi số tại Việt Nam

Để công cuộc chuyển đổi số ở Việt Nam trở thành nhiệm vụ của cả hệ thống chính trị, nhiều văn bản chỉ đạo và tổ chức thực hiện được ban hành, như: Nghị quyết số 52-NQ/TW ngày 27/9/2019 của Bộ Chính trị về một số chủ trương, chính sách chủ động tham gia cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư; Quyết định số 749/QĐ-TTg ngày 03/6/2020 của Thủ tướng Chính phủ phê duyệt Chương trình chuyển đổi số quốc gia đến năm 2025, định hướng đến năm 2030; Quyết định số 06/QĐ-TTg ngày 06/01/2022 của Thủ tướng Chính phủ phê duyệt Đề án phát triển ứng dụng dữ liệu về dân cư, định danh và xác thực điện tử phục vụ chuyển đổi số quốc gia giai đoạn 2022 - 2025, tầm nhìn đến năm 2030; Nghị định số 104/2022/NĐ-CP ngày 21/12/2022 của Chính phủ sửa đổi,

bổ sung một số điều của các nghị định liên quan đến việc nộp, xuất trình sổ hộ khẩu, sổ tạm trú giấy khi thực hiện thủ tục hành chính, cung cấp dịch vụ công...

Thực tế trong thời gian qua, công tác hoàn thiện thể chế đã tạo môi trường pháp lý cho chuyển đổi số đạt kết quả tích cực, như: (1) Trình Quốc hội các dự án Luật liên quan đến chuyển đổi số. (2) Ban hành 1 nghị quyết, 4 nghị định của Chính phủ; 10 quyết định, 1 chỉ thị của Thủ tướng Chính phủ. Đặc biệt, trong số những văn bản này có Chiến lược quốc gia phát triển kinh tế số và xã hội số đến năm 2025, định hướng đến năm 2030.

Một minh chứng cho sự việc xử lý mối quan hệ giữa pháp luật và sản phẩm của công nghệ số là bản án sơ thẩm của Tòa án nhân dân tỉnh Bến Tre số 22/2017/HC-ST ngày 21/9/2017, tuyên hủy “Quyết định truy thu thuế” kinh doanh tiền Bitcoin¹¹ của cơ quan Thuế. Cơ sở pháp lý: Điều 3 Luật Thuế VAT năm 2008; Điều 2, 3 Luật Thuế thu nhập cá nhân năm 2007; Điều 163 Bộ luật Dân sự năm 2005; Điều 3 Luật Thương mại năm 2005, chưa quy định công nhận tiền kỹ thuật số ở Việt Nam.

3. Một số kinh nghiệm

Thứ nhất, coi trọng hoạt động thích ứng và đáp ứng của hệ thống pháp luật và sức mạnh của công nghệ trong chuyển đổi số.

Thứ hai, xác định và thực hiện công thức chiến lược phát triển, đó là: thể chế và công nghệ. Trong đó, thể chế luôn đáp ứng và thích ứng với sự phát triển của công nghệ số.

Thứ ba, bảo đảm hệ thống pháp lý về chuyển đổi số phải mang tính liên ngành, đa ngành, bao phủ mọi mặt có liên quan của hoạt động chuyển đổi số.

Thứ tư, sử dụng án lệ một cách có hệ thống thông qua việc tận dụng sức mạnh của công nghệ và kho dữ liệu số hóa lớn (big data) đã góp phần tạo ra các bản án có khả năng truy xuất đến từng án lệ cụ thể theo nhu cầu và ngữ cảnh xử lý. Tòa án phải giải quyết những quan hệ tranh chấp phát sinh từ sản

phẩm của công nghệ số. Tất cả những tình huống pháp lý này đều là những tình huống pháp lý mà pháp luật chưa dự liệu được.

Như vậy, có thể thấy, công cuộc chuyển đổi số của Việt Nam, Cộng hòa Liên bang Nga và EU có điểm chung: chuyển đổi số là một phương thức phát triển trong cách mạng 4.0 bằng việc sử dụng sức mạnh của công nghệ số. Công thức chiến lược để phát triển thời công nghệ số là: thể chế + công nghệ. Thích ứng và đáp ứng là thái độ ứng xử chung của mọi thể chế để hệ thống pháp luật luôn đồng hành, trở thành động lực phát triển của công cuộc chuyển đổi số. Từ đó, hình thành hệ thống pháp luật mang tính liên ngành, đa ngành, bao phủ mọi mặt liên quan của hoạt động mang tính cách mạng này □

Chú thích:

1. Chuyển đổi số là gì? <https://dx.mic.gov.vn>, ngày 22/4/2023.
- 2, 3. Nguyễn Ngọc Điện. *Phương pháp phân tích luật viết*. H. NXB. Chính trị quốc gia Sự thật, 2021, tr. 26, 20.
4. Maxim I. Inozemtsev. *Digital law in the Russian Court Practice: Key results of 2021. Digital law journal*. <https://tinyurl.com>, truy cập ngày 28/5/2023.
5. Valentina Moiseeva. Vera Romanova Irina Popryadukhina (Khái niệm cải cách pháp luật Nga do Quy trình số hóa). <https://tinyurl.com>, truy cập ngày 28/5/2023.
6. Luật Liên bang số 339-ФЗ. <http://publication.pravo.gov>, truy cập ngày 02/8/2023.
7. Euronovate Group. <https://tinyurl.com>, truy cập ngày 27/5/2023.
8. European Commission. *The Digital Services Act: ensuring a safe and accountable online environment*. <https://tinyurl.com>, truy cập ngày 28/5/2023.
- 9, 10. Về việc xác định dịch vụ chuyển tiền Bitcoin thành tiền truyền thống có thuộc phạm vi được miễn từ thuế VAT hay không? <https://tinyurl.com/dnruhtzs>, truy cập ngày 31/5/2023.
11. Bản án 22/2017/HC-ST ngày 21/9/2017 về khiếu kiện quyết định truy thu thuế. <https://thuvienphapluat.vn>, truy cập ngày 31/5/2023.